

MIROSLAV KMEŤ

Na margo dvoch storočí. Štúdie zo slovenských dejín 19. a 20. storočia

Békešská Čaba, Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2010. 218 p.¹

Zvyčajne sa dejinami Slovákov žijúcich na území dnešného Maďarska tradične zaoberajú slovenskí historici a kulturológovia z Maďarska a iba v zriedkavých prípadoch sa vyskytne situácia, v ktorej by sa „maďarskí“ Maďari alebo „slovenskí“ Slováci systematickejšie zaoberali Slovákmí prisťahovanými v 18. storočí na Dolnú zem. K tejto malej výnimke patrí docent z *Katedry histórie Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela* v Banskej Bystrici – pán Miroslav Kmeť – ktorý preukázal výsledky svojho dôkladného bádania o historiografii dolnozemsých Slovákov v 19. storočí,² a tematiku spracoval aj vo svojej ďalšej publikácii (súbore štúdií) pod názvom *Na margo dvoch storočí*. Kniha M. Kmeťa obsahuje štrnásť kapitol, ktoré autor zadelil do troch skupín. Prvé dve časti sa v mnohých aspektoch podobajú (v prvom rade tematicky a metodologicky) – a to *Z regionálnej a národnej histórie* a *Z kultúrnych súradníc histórie*. V treťom tematickom bloku *Z didaktickodejepisnej problematiky* sa zaoberal nasledujúcimi problémami: fenoménom svätcov vo výučbe dejepisu, slovensko-maďarskými vzťahmi prostredníctvom slovenských a maďarských učebníc, kontroverznou témou kolaborácie a odboja počas druhej svetovej vojny. Spoločná charakteristika štúdií spočíva v obozretnej voľbe tém, vhodne využitej metodológii a vo veľmi dobre premyslenej štruktúre. Autor zamieril pozornosť na dve „ohniská“: na jednej strane sa koncentruje na územie dnešného Slovenska a jeho históriu a na strane druhej sa zaoberá aj s dolnozemskými Slovákmí a ich minulosťou. To považujem za veľmi cenné a užitočné, lebo v súčasnej dobe ide o veľakrát neznáme, ale predsa relevantné témy – a práve cez M. Kmeťa sa dozvieme o takých historických faktoch z dejín dolnozemsých Slovákov v 19. a 20. storočí, ktoré do značnej miery ovplyvnia náš obraz o maďarsko-slovenských vzťahoch. Spomenuté témy nemajú politicko-historický charakter, ale spoločensko- a kultúrohistorický ráz, čo autor vedome dobre využil a zakomponoval metodologickým rámcom a výbornou voľbou zdrojov, a v neposlednom rade svojím logickým myšlienkovým pochodom koncentrovaným v záveroch, interpretáciách.

¹ Povodná publikácia: Demmel, József: Medzi Banskou Bystricou a Békeško Čabou. O Knihe Miroslava Kmeťa. In: *Acta Historica Neosoliensia*, 14. (2011) 330-333.

² Kmeť, Miroslav: *Historiografia dolnozemsých Slovákov v 19. storočí*. Békešská Čaba, 2010.

V prvej štúdií sa venuje Banskej Bystrici v období neskorého neoabsolutizmu a ranom období dualizmu. V spomenutom období fungoval v meste celé dve desaťročia (v r. 1856–1874) prvý slovenský učiteľský ústav, ktorý založil banskobystrický biskup Štefan Moyses. V prvej polovici 19. storočia učiteľské ústavy v Uhorsku zápasili s vážnymi nedostatkami, lebo neexistovali štátne ústavy, ktoré by vznikli práve s takým zámerom a aj v rámci cirkevného školského systému sa tiež veľmi pomaly rozvíjali. V tom období bolo obvyklé, že niekto po absolvovaní jedného gymnaziálneho ročníka sa stal učiteľom ľudovej školy. Preto je veľmi cenným faktom, že banskobystrický biskup Štefan Moyses inicioval a aj finančne podporoval založenie takého učiteľského ústavu, ktorý pripravoval aj slovenských učiteľov. V inštitúcii, pôsobiacej od 4. novembra 1856, účinkovali viacerí významní predstavitelia slovenskej inteligencie, ako napríklad: František Víťazoslav Sasínek alebo Gabriel Cyril Zaymus. Vyučovacím jazykom boli slovenčina a latinčina. Osudy banskobystrického slovenského učiteľského ústavu plasticky odzrkadľujú priebeh maďarizačných tendencií dualistického obdobia. Ako M. Kmeť uvádza, podľa štatistických údajov v roku 1858 v meste žilo 4 221 Slovákov, 978 Nemcov a spolu len 44 Maďarov. Napriek týmto skutočnostiam bol inštitút za necelých desať rokov pomad'arčený.

Nasledujúca štúdia je podobného charakteru: obsahuje, resp. popisuje školský systém v dualistickom období a následne priebeh systematického pomad'arčovania. Autor spomenul Eötvösove školské zákony z roku 1868, poukázal aj na *Lex Apponyi* z roku 1907, kvôli ktorým učitelia slovenského povedomia sa nemohli ďalej venovať svojmu povolaniu. V neposlednom rade autor ilustruje na dvoch od seba odlišných príkladoch – Banskej Bystrice a Békešskej Čaby – ako v praxi mohli fungovať školské zákony v takých mestách, kde väčšina obyvateľov práve slovenčinu považovala za svoj materinský jazyk. Pozerajúc sa očami občana Maďarska, najzaujímavejšie témy sú rozpísané v druhej časti. Z nich najskôr vyzdvihnem štúdiu charakterizujúcu informovanosť a postoje elity slovenskej inteligencie v 19. storočí práve k najbližšiemu a so Slovákami v najväčšom kontaktnom prieniku žijúcemu slovanskému obyvateľstvu – k Rusínom. Z ďalšej práce sa dozvedáme o obraze slovenských jazykových ostrovov na Dolnej zemi prostredníctvom prvých slovenských politických novín (*Slovenškej národnej noviny*) vydávaných v rokoch 1845–1848 Ľudovítom Štúrom, tiež ako vnímali dolnozemskej Slovákov, ktorí bývali ďaleko od pôvodného slovenského etnického územia. Získame aj prehľad aj o tom, aké mali vzťahy dolnozemskej k hornouhorskej Slovákom. Ďalšie dve štúdie vďaka prameňom môžeme navzájom porovnávať, keďže M. Kmeť v jednej štúdií poukazuje na zdroje z *Archívu literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice* v Martine o živote inteligencie dolnozemskej Slovákov. A v druhej štúdií práve naopak podáva informácie a pouka-

zuje na zdroje o rodine Hodžovcov, ktoré sú umiestnené v békeškočabianskom Múzeu M. Munkácsyho. Zo štúdií za vynikajúcu považujem aj kapitolu o Adolfovi Pecháňovi (*Adolf Pecháň ako popularizátor histórie*) a taktiež prácu o *Spolku svätého Vojtecha*, ktorý pôsobil od roku 1941 do roku 1944 v Maďarsku. Súčasný názor na Adolfa Pecháňa sú kontroverzné, pozerajúc sa naňho zo slovenského uhla pohľadu sú vyslovene negatívne. Práve na jeho príklade je evidentné a pravdivé – „ako stál Slovák – odrodilec v službách maďarizácie“. Pecháň sa narodil ako Slovák v Ilave v Trenčianskej župe. Vo svojich publikáciách, ktoré vyšli v slovenčine alebo v maďarčine, resp. v ním redigovanom a maďarskou vládou dotovanom slovenskom periodiku, podporoval, príp. vyzýval obyvateľov od 80. rokov 19. storočia do konca Horthyho obdobia, aby sa hungarizovali a pomadžarčili. Napriek tomu sa M. Kmeť o Pecháňovi zmienil s mierou. Do centra nepostavil jeho pomadžarčujúce snahy a ani ho nedémonizoval, ale do popredia postavil analýzu jeho životnej tvorby či dráhy. M. Kmeť sa zaujímala otázka, ako sa Pecháň s pomocou nástrojov vedy a osvety pokúsil posilniť u slovenských obyvateľov uhorské/maďarské vlastenectvo. Autor teda nevyslovil rozsudok nad Pecháňom, ale práve podal analýzu jeho diela. Pokus spracovať históriu *Spolku svätého Vojtecha*, ktorý napomáhal duchovný život slovenských veriacich a taktiež podporoval aj ich národnostnú emancipáciu, tiež potvrdzuje Kmeťov vynikajúci tematický výber, pretože osobitne pre maďarskú verejnosť dejiny spomínaného spolku nie sú veľmi známe. História spolku je zvláštna tým, že totiž akoby bol v Maďarsku založený dvakrát za sebou – a to druhýkrát tak, že v Československu už fungoval. Spolok v roku 1870 založil Andrej Radlinský na území historického Uhorska v Trnave. Po roku 1920 spolok pokračoval vo svojom pôsobení v Československu, ale v roku 1941 bol znovu založený v Maďarsku, najmä v dôsledku výrazného zvýšenia počtu slovenských katolíkov po pripojení územia v dôsledku Viedenskej arbitráže. Takto zväčšené potreby slovenských katolíkov v Maďarsku si vynútili pôsobenie spolku, ktorý pôsobil do roku 1944. Bohužiaľ, tento vo viacerých aspektoch progresívny zväzok nie je bezchybný kvôli, predpokladám, tlačovej chybe bol vynechaný 9-stranový zoznam bibliografických odkazov, hoci obsahový register poukazuje na jeho existenciu. Odhliadnuc od spomenutého nedostatku, autor knihy priblížil zaujímavé témy, ktoré odborne spracoval, pričom podal veľa nových informácií. Musím dodať, že Miroslav Kmeť sa vo svojej knihe často zaoberal s veľmi citlivými maďarsko-slovenskými vzťahmi, ktoré bol schopný bez zaujatosti, zveličovania, s mierou rozpracovať.

József Demmel

Preklad: Bernadeta Ottmárová